

بررسی تأثیر اجرای طرح «کتاب من» بر میزان مراجعه‌پسندی اعضای کتابخانه‌های عمومی منتخب شهر مشهد^۱

فرخنده موسوی زارع^۲

چکیده

هدف: این پژوهش به منظور بررسی مراجعه‌پسندی کتابخانه‌ها در پی اجرای طرح «کتاب من» در کتابخانه‌های عمومی شهر مشهد انجام شده است.

روش پژوهش: پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی است و به روش پیمایشی انجام شده است. جامعه آماری پژوهش تمامی کتابداران شاغل و استفاده‌کنندگان از طرح «کتاب من» در ۸ کتابخانه منتخب بود که با روش نمونه‌گیری طبقه‌ای و بر مبنای جدول مورگان و کرجسی، تعداد ۳۶۱ مراجعه‌کننده و ۲۶ کتابدار، به عنوان حجم نمونه انتخاب شدند.

یافته‌های پژوهش: یافته‌های پژوهش نشان داد هم کتابداران و هم مراجعه‌کنندگان درباره مراجعه‌پسندتر شدن مجموعه، نظر مثبتی داشتند.

نتیجه‌گیری: از یافته‌های به دست آمده می‌توان نتیجه گرفت که اجرای طرح «کتاب من» در دراز مدت؛ در عین حال که موجب سازگاری بیشتر مجموعه با نیازهای کاربران خواهد بود، از لحاظ تناسب موضوعی مجموعه با سیاستهای کتابخانه‌های عمومی نیز سازگاری بیشتری به وجود خواهد آمد.

کلیدواژه‌ها: طرح «کتاب من»، مراجعه‌پسندی، کتابخانه‌های عمومی، نهاد کتابخانه‌های عمومی، مشهد.

۱. برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی به راهنمایی دکتر محمد حسین دینانی.

۲. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه فردوسی مشهد.

مقدمه و بیان مسئله

مجموعه‌سازی به عنوان یکی از اولویتهای اساسی و فرایندهای اصلی در مباحث حرفه کتابداری مطرح است. به طور طبیعی، غنای کتابخانه با رشد کمی و کیفی مجموعه تداوم می‌یابد. «برای دستیابی به مجموعه‌ای مناسب، دانشی خاص با نام مجموعه‌سازی و فراهم‌آوری مواد کتابخانه مورد نیاز است» (دیانی، ۱۳۸۰). یک مجموعه خوب، آن است که خوانندگان بتوانند از آن بهره‌مند شوند. در نتیجه، یکی از وظایف مهم هر کتابخانه، گردآوری منابع اطلاعاتی با توجه به اهداف کتابخانه و نیاز جامعه استفاده‌کننده است. بر این اساس، مهم‌ترین گام در مجموعه‌سازی، انتخاب است. در این انتخاب باید به تفاوت میان بهترین و مناسب‌ترین کتاب برای یک کتابخانه توجه داشت، زیرا ملاک بهترین بودن، فقط خوبی کتاب نیست بلکه مناسبت آن با نیاز کسانی است که کتابخانه برای رفع نیاز آنها به وجود آمده است (سینایی، ۱۳۸۰). بنابراین، منطقی است که بپذیریم هرچه مجموعه با نیازها و علایق استفاده‌کنندگان هماهنگ‌تر باشد، استفاده از مجموعه و در نتیجه بهره‌وری از آن افزایش خواهد یافت. شناخت زمینه‌های موضوعی و نیازهای مطالعاتی استفاده‌کنندگان در مناطق مختلف کشور و تهیه منابع بر اساس نیاز آنها، ایجاد مجموعه‌ای کارآمدتر را ممکن می‌سازد و موجب پیوندی مداوم بین مجموعه‌ها و استفاده‌کنندگان در کتابخانه‌ها می‌گردد. این امر کتابخانه‌ها را در ایفای رسالت بنیادی‌شان، که عبارت است از رشد و ارتقای آگاهی‌های عمومی و بزرگداشت فرهنگ ملی، یاری می‌کند. در سالهای پس از انقلاب اسلامی، منابع کتابخانه‌های عمومی به صورت متمرکز و توسط هیئت امنای کتابخانه‌های عمومی انتخاب و تهیه می‌شد. اگرچه بین وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، هیئت امنای کتابخانه‌های عمومی، تشکیلات کتابخانه‌های عمومی، کتابداران و مراجعه‌کنندگان به لحاظ سیستم و اهداف اداری نوعی ارتباط برای مجموعه‌سازی وجود دارد، این ارتباط ثمربخش نیست زیرا وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و هیئت امنای کتابخانه‌های عمومی کشور در گزینش، تهیه و سفارش منابع کتابخانه‌ای، کمتر نیازهای استفاده‌کنندگان نهایی را لحاظ می‌کنند. در نتیجه این امر، مجموعه‌هایی ایجاد می‌شود

_____ بررسی تأثیر اجرای طرح «کتاب من» بر میزان مراجعه‌پسندی... / ۱۶۵

که منعکس‌کننده نیاز مخاطبان نیست و از این رو مراجعه افراد به کتابخانه که یکی از مراکز ترویج خواندن و مطالعه در جامعه است، اندک است.

یکی از راهکارهای غلبه بر این مشکل، راه‌اندازی طرح «کتاب من» در کتابخانه‌های عمومی است. هدف این طرح، تأمین بخشی از کتابهای کتابخانه‌های عمومی بر اساس درخواست اعضا و مراجعان است؛ بدین شکل که در صورت موجود نبودن کتاب مورد نیاز در کتابخانه عمومی محل عضویت، اعضا می‌توانند به صورت پیوسته درخواست خود را به نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور ارسال کنند و در فرصتی کوتاه کتاب تهیه و به کتابخانه مورد نظر ارسال شود. هدف اصلی این طرح این است که با اجرای آن هیچ تقاضایی برای کتاب بی‌پاسخ نماند و در نتیجه یکی از مشکلات عمده مراجعه‌کنندگان به کتابخانه‌های عمومی که کمبود یا نبود منابع مورد نیاز آنهاست، تا حدی برطرف شود. این طرح از سال ۱۳۸۶ به صورت آزمایشی در ۱۰ استان کشور و از سال ۱۳۸۸ در تمام کتابخانه‌های عمومی کشور اجرا شده و در چارچوب آن به درخواستهای زیادی پاسخ داده شده است.

چنان که پیش‌تر گفته شد، هدف اصلی این طرح افزایش مراجعه‌پسندی و افزایش استفاده از مجموعه است. به بیان دیگر، انتظار می‌رود با اجرای این طرح مجموعه کتابخانه‌ها مراجعه‌پسندتر شده و در پی آن استفاده از مجموعه افزایش یابد. اما سؤالی که در این جا مطرح می‌شود این است که آیا طرح «کتاب من» توانسته است به هدف خود که به آن اشاره شد، دست یابد؟

مباحث نظری و پیشینه پژوهش

پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران، با پذیرش اهمیت کتابخانه‌های عمومی، به این نوع کتابخانه‌ها توجه زیادی شد و شاهد پیشرفتهای کمی و کیفی بیشتری در سطح کتابخانه‌های عمومی هستیم. در دهه اول بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، کتابخانه‌های عمومی با بررسی منابع موجود در مجموعه و جداسازی منابع کم ارزش و قدیمی و جایگزینی منابع مناسب، تلاش کردند تا بر اساس نیازهای اطلاعاتی جامعه کتاب‌خوان،

مجموعه کتابخانه‌ها را سامان دهند. بدین صورت، ارائه منابع سالم و ارزشی در کتابخانه‌ها و پالایش منابع انحرافی و ناسالم و قدیمی، در دستور کار کتابخانه‌های عمومی قرار گرفت. هدف از اجرای این برنامه‌ها در کتابخانه‌های عمومی، افزایش تعداد منابع کتابخانه‌ها بود (امین‌نژاد، ۱۳۸۷). البته، در طول این چند دهه پس از انقلاب اسلامی، تلاش شده است تا افزون بر افزایش کمی، منابعی که به مجموعه کتابخانه‌های عمومی افزوده می‌شود، پاسخگوی نیازهای جامعه و مخاطبان کتابخانه‌های عمومی باشد.

«محمد اسماعیل و صالحی فتح‌آبادی» (۱۳۹۰) و «شهمیرزادی و فهیم‌نیا» (۱۳۸۸) عنوان می‌کنند که هیچ‌گونه آیین‌نامه یا خط‌مشی مدوئی برای تهیه، انتخاب و یا سفارش منابع در واحدهای کتابخانه‌های عمومی وجود ندارد و بخش عمده‌ای از منابع توسط هیئت امنای کتابخانه‌های عمومی کشور به صورت متمرکز تهیه می‌شود که بر اساس سیاستهای مورد اعمال برای خرید متمرکز و مستمر، کارگروه‌های تخصصی موضوعی، کتابهای مناسب را شناسایی و تأیید می‌کنند. در پی تأیید این گروه‌ها، کتابها در شمارگانی بین ۳۱ تا ۳۰۰۰ نسخه خریداری و به کتابخانه‌های زیر پوشش نهاد ارسال می‌شوند. با توجه به گسترش کمی کتابخانه‌های عمومی در سالهای اخیر، نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور که وظیفه انتخاب و تهیه کتاب را برای کتابخانه‌های عمومی بر عهده دارد، به بزرگ‌ترین خریدار کتاب در کشور تبدیل شده است، به طوری که میزان خرید متمرکز منابع طی سال ۱۳۹۰ به بیش از ۱۳۰ میلیارد ریال رسیده است^۱ (نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، ۱۳۹۱).

در کار فراهم‌آوری و مجموعه‌سازی، پیروی از سیاست عدم تمرکز برای ارتقای فرهنگ منطقه‌ای و جلوگیری از انحصار حاصل از فشار ناشران برای حضور در خرید

۱. آشنایی با خرید منابع در نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور. ویرایش اردیبهشت ۱۳۹۱

قابل دسترس در آدرس اینترنتی

_____ بررسی تأثیر اجرای طرح «کتاب من» بر میزان مراجعه‌پسندی... / ۱۶۷

متمرکز، ضروری است (شهمیرزادی و نقشینه، ۱۳۸۸). نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور باید این امکان را فراهم سازد تا در کنار خرید به صورت متمرکز، به هر کتابخانه اعتباری تعلق گیرد تا مسئولان آن بتوانند کتابهای مورد نیاز کاربران محلی خود را تهیه کنند و در اختیار آنها قرار دهند. این موردی است که دیانی (۱۳۶۱) با عنوان «رفع تبعیض مکانی و مالی برای استفاده کنندگان از کتابخانه‌های عمومی»، مطرح ساخته است. وی تأکید دارد که «دولت به عنوان مسئول توزیع عادلانه امکانات فرهنگی و علمی بین تک تک افراد اجتماعی، اصلی‌ترین و در عین حال پرکاربردترین منابع را برای همه کتابخانه‌های عمومی انتخاب، تهیه و تحویل دهد. انجمنهای کتابخانه‌ای و کتابداران به عنوان پاسخگویان به نیازهای فرهنگی و علمی هر منطقه، این امکان را بیابند تا منابع خاصی را که نیازسنجی‌های محلی آنها مشخص کرده است، انتخاب، تهیه و به مجموعه محلی خود بیفزایند».

این سیاستی است که می‌تواند تا حد زیادی میزان انطباق میان منابع موجود و نیاز کاربران را بالا ببرد. می‌توان راهکارهایی را برای انطباق منابع با نیازهای کاربران برشمرد، از جمله:

- تهیه خط‌مشی مناسب برای گزینش و تهیه منابع مورد نیاز کاربران محلی کتابخانه‌ها
- آموزش کتابداران موجود در کتابخانه‌های عمومی برای سنجش نیازهای محلی
- اختصاص بودجه‌ای مستقل برای مجموعه‌سازی بر اساس نیاز کاربران محلی (محمد اسماعیل و صالحی فتح‌آبادی، ۱۳۹۰).

منابع کتابخانه‌ای در کتابخانه‌های عمومی باید پاسخگوی نیازهای جامعه باشد. از این رو، باید افزایش منابع با توجه به دو اصل مخاطب محوری بر حسب نیازهای مخاطبان و ارزش محوری متناسب با ارزشهای فرهنگی صورت گیرد. تجربه‌هایی که در کشورهای مختلف به دست آمده است، نشان می‌دهد که افزون بر مجموعه‌سازی متمرکز، مجموعه‌سازی مکمل که بر اساس کتاب درخواستی اعضا شکل می‌گیرد سبب تحقق دو هدف می‌شود: نخست: برآوردن نیاز فوری مراجعه‌کننده برای کتابهای تازه

منتشر شده و دوم: اضافه شدن عنوانهایی به مجموعه که بسیار مورد استفاده قرار می‌گیرند (Ward, Wray and Debus, 2003). موفقیت اجرای این روش ترکیبی در عمل نیز اثبات شده است. «آلن و همکاران» از وجود طرحی در کتابخانه عمومی توماس کرین^۱ گزارش می‌دهند که از سال ۱۹۹۸ به اجرا در آمده است و حاصل اجرای آن گسترش خدمات ارائه شده به کاربران، دریافت فوری منابع و تحویل آن به کاربر و میزان امانت بالای کتابهای درخواستی بوده است (Allen, Ward, Wray and Debus, 2003).

متغیرهای زیادی در گسترش، اجرا و اداره طرح خرید کتابهای درخواستی وجود دارد. کتابخانه‌ای که علاقه‌مند است، می‌تواند با توجه به هزینه کم یا زیاد خود، عوامل موجود در خط‌مشی خود را (به عنوان مثال، معیارهای انتخاب، تعداد، تهیه بالقوه، حداکثر هزینه، روند کار) برای برآوردن نیازهای محلی تنظیم کند و خدمات موفقیت‌آمیزی را به کاربران ارائه دهد. مشابه چنین طرحی، کتابخانه‌های عمومی استرالیا درباره خرید برخی از کتابها، تسهیلاتی را فراهم آورده‌اند که اگر فردی دنبال کتابی باشد که در کتابخانه‌های عمومی وجود ندارد، می‌تواند مشخصات کتاب را به مسئولان یکی از کتابخانه‌ها بدهد تا آن را خریداری نماید. در این صورت، این حق برای اولین کسی که پیشنهاد خرید کتاب را به کتابخانه داده محفوظ است که اولین امانت‌گیرنده کتاب باشد (احمدی، ۱۳۷۵).

در ایران نیز نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور در راستای مجموعه‌سازی بر اساس نیاز کاربران در کتابخانه‌های عمومی، چندین طرح را در راستای کار خود قرار داده است؛ از جمله: طرح «کتاب برتر»، طرح «سیر مطالعاتی» و طرح «کتاب من» در سال ۱۳۸۶ طرحی با این چشم‌انداز که منابع کتابخانه‌ای با توجه به نیاز و درخواست عضو تهیه گردد، در اداره کل منابع نهاد کتابخانه‌های کل کشور، برای طراحی فرایند اجرایی، شروع شد. در واقع، طرح «کتاب من» سیستمی هوشمند برای ساخت مجموعه به

1. Thomas Crane Public Library.

_____ بررسی تأثیر اجرای طرح «کتاب من» بر میزان مراجعه‌پسندی... / ۱۶۹

صورت تعاملی با نگاهی راهبردی در راستای اهداف انقلاب اسلامی است. نقطه شروع گردش کار طرح «کتاب من»، اعلام نیاز از طرف کتابخانه است. در این چرخه، افراد با مراجعه حضوری به نزدیک‌ترین کتابخانه محل سکونت یا محل کار خود، نیازشان را به مسئول کتابخانه اعلام می‌نمایند. کتابخانه در صورت وجود کتاب مورد نیاز مراجعه‌کننده در مجموعه، آن را به او تحویل می‌دهد یا از طریق اداره «کتاب من»، نسبت به تأمین کتاب اقدام می‌نماید. در این طرح سعی شده است تا با تمرکز اطلاعات بانک کتاب همه کتابخانه‌های عمومی کشور در یک آرشیو هوشمند، کاربر از طریق وبسایت آرشیو بتواند به سادگی با جستجوی کتاب مورد نیاز خود، از وجود آن در همه کتابخانه‌های کشور اطلاع یابد. هر کتابخانه در این طرح دارای یک وبسایت خواهد بود که بدون نیاز به طراحی جدا، توسط مدیر اداره «کتاب من» ایجاد و در اختیار کتابخانه قرار می‌گیرد. طرح «کتاب من» با هدف تقویت کتابخانه‌های عمومی و جذب بیشتر مخاطبان تحصیلات تکمیلی در کتابخانه‌های عمومی اجرا می‌شود. با اجرای این طرح، در نظر هیچ تقاضایی برای کتاب بی‌پاسخ نمی‌ماند و یکی از مشکلات عمده مراجعان به کتابخانه‌های عمومی که کمبود و یا نبود منابع مورد نیاز است، برطرف می‌شود.

پیشینه پژوهش

«وارد، رای و دیباس»^۱ (۲۰۰۳) در پژوهش خود مجموعه‌سازی بر اساس تقاضای کاربران را بررسی کردند آنها دو روش سفارش و تهیه و یا وجوه دیگر خرید کتابهای مورد درخواست کاربران را از طریق امانت بین کتابخانه‌ای بررسی کردند و به سنجش اثربخشی این روشها از چندین جنبه، مانند زمان برگشت، هزینه مصرفی برای هر کتاب و رضایتمندی کاربران پرداختند. همچنین، آنها به بررسی دو روش برای مجموعه‌سازی بر حسب تقاضا در دو دانشگاه «ویسکانسین - مدیسین»^۲ و «پردو»^۳ پرداختند. آنها به

1. Ward, Wray and Debus.
2. University of Wisconsin-Madison.
3. Purdue University.

این نتیجه رسیدند که مجموعه‌سازی بر اساس کتاب درخواستی کاربر، روشی مناسب است که سبب تحقق دو هدف برآوردن نیاز فوری مراجعه‌کننده برای کتابهای تازه منتشر شده و افزودن عنوانهای پر استفاده به مجموعه می‌شود.

«هاگز، پرستون و همیلتون»^۱ (۲۰۱۰) نمونه‌ای از مجموعه‌سازی کتاب به واسطه کتابدار و انتخاب کتاب توسط استفاده‌کننده را در کتابخانه‌های دانشگاه ایالت اوهایو بررسی کردند. همچنین، روند مجموعه‌سازی کتابخانه را که از طریق امانت بین کتابخانه‌ای جهت خرید کتاب درخواستی صورت می‌گرفت، بررسی نمودند. آنها بیان داشتند که انتقال مسئولیت انتخاب منابع کتابخانه‌ای از کتابداران به استفاده‌کنندگان چنان اساسی و مهم است که می‌توان آن را به عنوان یک تغییر در پارادایم و در فلسفه فراهم‌آوری منابع کتابخانه‌ای قلمداد کرد.

«اندرسون^۲ و همکارانش» (۲۰۱۰) پژوهشی با هدف ارزیابی طرح کتاب درخواستی در دانشکده علوم هنری دانشگاه پردو انجام دادند. جامعه مورد پژوهش آنها دانشجویان تحصیلات تکمیلی و اعضای هیئت علمی گروه‌های مختلف دانشکده بود. آنها برای جمع‌آوری داده، از روش تحلیل تراکنش استفاده کردند و در نهایت هم در ارتباط با رضایت آنها از نمونه‌ها، مصاحبه به عمل آوردند. آمارهای مربوط به کتابها نشان داد کتابهایی که از طریق این طرح به مجموعه اضافه شدند، در مقایسه با سایر کتابها بیشتر امانت رفته‌اند.

«شرایدر»^۳ (۲۰۱۲) نیز پژوهشی با هدف به اثبات رساندن موفقیت روش مشتری محور در مجموعه‌سازی در دانشگاه بریگهام^۴ انجام داد. جامعه این پژوهش اعضای کتابخانه دانشگاه بریگهام بودند. شرایط به این نتیجه رسید که قیمت و میزان امانت کتاب و نسبت این دو، تنها ابزارهای سنجش موفقیت نیستند و نمی‌توان تنها به این

-
1. Hodges, Preston & Hamilton.
 2. Anderson.
 3. Schroeder.
 4. Brigham Young University.

_____ بررسی تأثیر اجرای طرح «کتاب من» بر میزان مراجعه‌پسندی... / ۱۷۱

موارد بسنده کرد. تکیه بر روش مشتری محور برای مجموعه‌سازی کتابخانه‌ای به تنهایی ممکن نیست و کتابخانه‌ها باید از روشهای گوناگون برای خریداری استفاده کنند.

«بیگدلی و فرهادیان» (۱۳۸۱) نیز در پژوهش خود به روند مجموعه‌سازی در کتابخانه‌های عمومی خوزستان با تأکید بر نظرهای مراجعان پرداختند و به این نتیجه رسیدند که مجموعه‌سازی بر اساس نیازهای مراجعان صورت نمی‌گیرد و مراجعان از روند فعلی مجموعه‌سازی رضایت ندارند. در این پژوهش همچنین نتیجه گرفته شد که وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی با گزینش تهیه متمرکز مواد کتابخانه‌ای - برای کتابخانه‌های عمومی سراسر کشور- به نیازهای مراجعه‌کنندگان و نظرهای آنان توجه ندارد.

در پژوهشی دیگر «شیخ عطار» (۱۳۸۳) به بررسی میزان انطباق مجموعه منابع کتابخانه‌های عمومی وابسته به سازمان فرهنگی هنری شهرداری تهران با نیاز اعضا پرداخت و دریافت که کتابخانه‌های عمومی نه تنها خود را با روند رشد سریع فناوری اطلاعات هماهنگ نساخته‌اند، بلکه حتی توزیع کتاب در آنها نیز عادلانه و متناسب با عوامل جمعیتی، شرایط و امکانات اجتماعی، فرهنگی و آموزشی مناطق و نیز بر مبنای نیاز سنجی از اعضا صورت نگرفته و سیاستهای مجموعه‌سازی به هیچ وجه با نیاز اعضا مطابقت نداشته است.

در همین رابطه، «شهمیرزادی و فهیم‌نیا» (۱۳۸۸) در پژوهشی با عنوان «بررسی وضعیت مجموعه‌سازی کتابخانه‌های عمومی کشور» به این نتیجه رسیدند که مجموعه‌سازی در کتابخانه‌های عمومی، به درستی صورت نمی‌گیرد. در واقع، مشکلات جغرافیایی، بومی، زبانی و ... مدنظر دست‌اندرکاران انتخاب منابع اطلاعاتی نیست؛ این امر باعث شده است تا نیازشناسی به درستی صورت نگیرد و مراجعه‌کنندگان نیازهای اطلاعاتی خود را در کتابخانه نیافته و در نتیجه جذب کتابخانه‌ها نشوند.

«سپهر و حجازی‌زاده» (۱۳۸۹) با رویکرد نیازسنجی، نیازهای اطلاعاتی اعضای کتابخانه‌های عمومی شهر زاهدان را بررسی کردند. آنها با نظرسنجی‌ای که انجام دادند، به این نتیجه رسیدند که اعضا به بیشتر موضوعات نیاز دارند و کتابخانه عمومی باید به

طیف گسترده‌ای از افراد با نیازها و علایق گوناگون خدمات دهد؛ در نتیجه مجموعه‌سازی باید متناسب با نیاز اعضا صورت گیرد تا رضایت اعضای کتابخانه فراهم و نیاز اطلاعاتی آنان برطرف شود.

«محمد اسماعیل و صالحی فتح‌آبادی» (۱۳۹۰) نیز میزان انطباق میان مجموعه کتابخانه‌های عمومی شهر کرمان و نیازهای اطلاعاتی کاربران را از دیدگاه کاربران و کتابداران بررسی کردند. آنان به این نتیجه رسیدند که کاربران و نیز مسئولان کتابخانه‌ها، منابع موجود در کتابخانه‌ها را از نظر کیفی و کمی در سطح متوسط ارزیابی کرده و معتقدند منابع موجود تنها توانسته در حد متوسطی نیازهای اطلاعاتی کاربران را برآورده سازد. همچنین، مشخص شد که مراجعان از نحوه انتخاب و گردآوری منابع برای کتابخانه‌ها رضایت چندانی ندارند و معتقدند بین نیازهای اطلاعاتی کاربران و منابع موجود خلأ بزرگی هست و انطباق مطلوبی میان این دو وجود ندارد.

استنتاج از مرور نوشتار

با بررسی پیشینه پژوهش به این نکته می‌توان اشاره کرد که مجموعه‌سازی در بسیاری از کتابخانه‌های عمومی ایران متناسب با نیازهای مراجعه‌کنندگان نیست. بررسی‌ها در خارج از کشور نشان می‌دهد در پژوهش‌ها، ارزیابی مجموعه کتابخانه‌های عمومی به طور گسترده مورد بحث قرار نگرفته است؛ اما در هر پژوهشی که به این موضوع پرداخته شده، صرفه‌جویی در هزینه از طریق امانت بین کتابخانه‌ای، مجموعه‌سازی بر اساس نیاز کاربر و افزایش میزان امانت، معیارهای مهمی در نظر گرفته شده‌اند. همچنین، بررسی‌ها نشان می‌دهد تعداد بی‌شماری از کاربران از روند انتخاب کتاب به صورت متمرکز ناراضی هستند، زیرا پیامدهایی همانند دسترسی نداشتن مراجعه‌کنندگان به مواد اطلاعاتی مورد نیاز، بدون استفاده‌ماندن تعداد زیادی از کتابهای مجموعه و به هدر رفتن سرمایه، به دلیل خرید کتابهای بدون استفاده را به دنبال دارد. بنابراین، لازم است تا طرحی در زمینه جمع‌آوری منسجم منابع اطلاعاتی بر اساس نیازهای مراجعه‌کنندگان به اجرا درآید. با بررسی مرور پیشینه می‌توان نتیجه

_____ بررسی تأثیر اجرای طرح «کتاب من» بر میزان مراجعه‌پسندی... / ۱۷۳

گرفت که توجه به طرح «کتاب من» در مجموعه‌سازی در کتابخانه‌های عمومی، می‌تواند اهمیت زیادی داشته باشد.

اهداف

هدف کلی این پژوهش، بررسی مراجعه‌پسندی کتابخانه‌ها در پی اجرای طرح «کتاب من» است. برای این منظور، هدفهای فرعی که در ذیل می‌آید، برای پژوهش در نظر گرفته شده است:

۱. سنجش موفقیت و پیشرفت طرح «کتاب من» از طریق دیدگاه‌های افرادی که با طرح در ارتباط هستند؛
۲. بررسی میزان رضایتمندی مراجعه‌کنندگان در پی اجرای طرح «کتاب من»؛
۳. بررسی عوامل نشان‌دهنده ایجاد تحول در کتابخانه‌ها، به علاوه تشخیص میزان تأثیر طرح «کتاب من» در توسعه فرهنگ مطالعه.

فرضیه پژوهش

به نظر کتابداران و مراجعه‌کنندگان، با اجرای طرح «کتاب من» در کتابخانه‌های عمومی، مجموعه کتابخانه‌ها مراجعه‌پسندتر شده‌اند.

روش

پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و از حیث نحوه گردآوری داده‌ها، یک پژوهش پیمایشی - توصیفی از نوع مقطعی است. از آنجا که جمع‌آوری داده‌های این پژوهش در یک مقطع زمانی خاص (۱۳۸۸-۱۳۹۰) انجام می‌گیرد، پژوهشی از نوع پیمایشی توصیفی مقطعی است. جامعه پژوهش حاضر، کتابداران و اعضای ۸ باب کتابخانه عمومی شهر مشهد است که در میزان سفارش کتاب از طریق طرح «کتاب من»، در میان ۹۳ کتابخانه عمومی استان خراسان رضوی رتبه بالاتری را کسب کرده‌اند. در این پژوهش نیز برای دستیابی به هدف و بررسی دیدگاه کتابداران و استفاده‌کنندگان درباره مراجعه‌پسندتر شدن مجموعه با اجرای این طرح، از دو

پرسشنامه محقق ساخته استفاده شد. پرسشنامه اعضا جهت نظرسنجی از اعضای کتابخانه در خصوص میزان رضایت از طرح «کتاب من» از نوع سؤالهای تلفیقی باز و بسته طراحی گردید. که شامل دو بخش اطلاعات هویتی و بخش مربوط به سؤالهای پژوهش است. سؤالهای بخش مراجعه‌پسندی، شامل ۸ سؤال بسته است، که گویه‌های مرتبط با هر سؤال بر اساس مقیاس ۵ گزینه‌ای لیکرت از «کاملاً مخالفم» تا «کاملاً موافقم» نمره‌گذاری شد. پرسشنامه کتابداران نیز که برای نظرسنجی از کتابداران در خصوص میزان مراجعه‌پسندتر شدن مجموعه است، از دو بخش تشکیل شده است. بخش اول در خصوص میزان مراجعه‌پسندی طرح «کتاب من» و بخش دوم تعدادی سؤال باز در خصوص طرح است. سؤالهای بخش اول، شامل ۱۶ سؤال بسته است که گویه‌های مرتبط با هر سؤال بر اساس مقیاس ۵ گزینه‌ای لیکرت، از «کاملاً مخالفم» تا «کاملاً موافقم» نمره‌گذاری شد.

در این پژوهش، ابتدا مطالعات بسیاری بر روی پایان‌نامه‌ها و مقاله‌های نوشته شده در این حوزه به عمل آمد تا به طور کامل مفاهیم و متغیرهای مهم مورد استفاده در تحقیق و چگونگی اندازه‌گیری آنها روشن گردد تا بتوانیم سؤالهای مناسبی برای بررسی فرضیه و سؤالهای پژوهشی طراحی کنیم. پس از تهیه سؤالات، پرسشنامه به تأیید متخصصان کتابداری رسید و به این صورت، اعتبار صوری و محتوایی گویه‌های پرسشنامه مورد بررسی قرار گرفت.

از آنجا که آلفای کرونباخ معمولاً شاخص مناسبی برای سنجش قابلیت اعتماد ابزار اندازه‌گیری و هماهنگی درونی میان عناصر آن است (خاکی، ۱۳۸۷: ۲۹۹-۲۹۷)؛ قابلیت اعتماد پرسشنامه مورد استفاده در این تحقیق با این آزمون ارزیابی شده که اطلاعات مربوط به این آزمون در جدول ۱ آورده شده است.

جدول ۱. ضرایب آلفای کرونباخ برای متغیرهای پژوهش مطرح در پرسشنامه‌ها

ردیف	سرفصل سؤالات	ضریب آلفا
۲	کتابداران	۰/۸۰۶۳
۳	اعضا	۰/۷۱۸۹

_____ بررسی تأثیر اجرای طرح «کتاب من» بر میزان مراجعه‌پسندی... / ۱۷۵

ضریب آلفای کرونباخ عددی است بین صفر و یک و به طور معمول وقتی ضریب به دست آمده بالاتر از دو سوم این فاصله باشد، پایایی ابزار مورد نظر، تأیید می‌شود. بنابراین، با توجه به اطلاعات این جدول، ضریبهای تمامی قسمتهای هر دو پرسشنامه، تأیید شده است.

یافته‌ها

چنان که گفته شد، ملاک مراجعه‌پسندی، میزان امانت و درخواست کتاب است؛ به این معنا که هرچه میزان امانت و درخواست کتاب افزایش یابد، مجموعه کتابخانه مراجعه پسندتر می‌شود. برای این منظور، پرسشنامه‌ای بین اعضا و کتابداران توزیع شد که اطلاعات آماری به دست آمده از آن در جدول ۲ نمایش داده شده است.

از دیدگاه اعضا

پرسشنامهٔ اعضا شامل ۸ گویه است که ۲ گویهٔ اول پرسشنامه، میزان درخواست کتاب را می‌سنجد و گویه‌های بعدی، میزان امانت کتاب را بررسی می‌کند.

جدول ۲: فراوانی و درصد پاسخ اعضا در ارتباط با مراجعه‌پسندتر شدن مجموعه‌ها

انحراف معیار	میانگین	طیف ارزیابی						فراوانی	گویه‌ها	ردیف
		بی پاسخ	کاملاً موافقم	موافقم	نظری ندارم	مخالفم	کاملاً مخالفم			
۰/۹۹۳	۲/۳۳	۱	۸	۵۰	۵۹	۱۸۰	۶۳	فراوانی	۱	قابل قبول بودن زمان سفارش تا دریافت
		۰/۳	۲/۲	۱۳/۹	۱۶/۳	۴۹/۹	۱۷/۵	درصد		
۰/۹۹۷	۲/۸۶	۵	۱۸	۸۲	۱۱۰	۱۲۶	۲۰	فراوانی	۲	منصرف شدن به دلیل مطلع شدن از تأخیر دریافت کتاب
		۱/۴	۵	۲۲/۷	۳۰/۵	۳۴/۹	۵/۵	درصد		
۰/۸۷۹	۳/۵۸	۵	۳۱	۲۰۶	۶۴	۵۱	۴	فراوانی	۳	افزایش امانت پس از استفاده از طرح
		۱/۴	۸/۶	۵۷/۱	۱۷/۷	۱۴/۱	۱/۱	درصد		
۱/۰۶۸	۳/۵۹	۲	۵۷	۱۸۶	۴۴	۵۶	۱۶	فراوانی	۴	رفع نیازهای اطلاعاتی در کتابخانه عمومی
		۰/۶	۱۵/۸	۵۱/۵	۱۲/۲	۱۵/۵	۴/۴	درصد		

۰/۹۴۳	۳/۹۶	۲	۱۰۴	۱۷۶	۵۲	۱۶	۱۱	فراوانی	افزایش میزان مراجعه پس از استفاده از طرح	۵
		۰/۶	۲۸/۸	۴۸/۸	۱۴/۴	۴/۴	۳	درصد		
۰/۸۸۴	۳/۹۸	۲	۹۹	۱۸۴	۵۶	۱۱	۹	فراوانی	امانت دیگر کتابهای سفارش داده شده	۶
		۰/۶	۲۷/۴	۵۱	۱۵/۵	۳	۲/۵	درصد		
۱/۱۶۰	۳/۱۹	۷۷	۴۱	۸۶	۶۰	۸۲	۱۵	فراوانی	مرتفع کردن تمامی نیازها	۷
		۲۱/۳	۱۱/۴	۲۳/۸	۱۶/۶	۲۲/۷	۴/۲	درصد		
۱/۲۲۵	۳/۰۴	۰	۴۳	۱۰۴	۸۹	۷۸	۴۷	فراوانی	دستیابی به کتابها در کمترین زمان	۸
		۰	۱۱/۹	۲۸/۸	۲۴/۷	۲۱/۶	۱۳	درصد		

اطلاعات جدول ۲ نشان می‌دهد گویه‌های ۱ و ۲ که میزان درخواست کتاب را ارزیابی می‌کند، میانگینی پایین‌تر از ۳ را به خود اختصاص داده است. گویه قابل قبول بودن زمان سفارش تا دریافت با میانگین ۲/۲۳ نشان می‌دهد طرح «کتاب من» تا این زمان نتوانسته است رضایت مراجعه‌کنندگان را درباره زمان تحویل کتاب به عضو جلب کند. گویه منصرف شدن، به دلیل مطلع شدن از تأخیر دریافت کتاب با میانگین ۲/۸۶ نیز بیانگر این حقیقت است که مراجعه‌کنندگان با دانش قبلی درباره تأخیر در دریافت کتاب نسبت به سفارش آن منصرف نشده‌اند، که این خود نکته‌ای مثبت درباره مراجعه‌پسندی مجموعه کتابخانه است. علاوه بر این، یافته‌های به دست آمده نشان می‌دهد دیگر گویه‌هایی که نظر مراجعه‌کنندگان را در ارتباط با میزان امانت مجموعه جویا شده بود، تماماً میانگین بالاتر از ۳ را به خود اختصاص داده‌اند. شایان ذکر است، در این بین، امانت دیگر کتابهای سفارش داده شده با میانگین ۳/۹۸ بیشترین میزان را به خود اختصاص داده است و گویه دستیابی به کتابها در کمترین زمان، با میانگین ۳/۰۴ پایین‌ترین مرتبه را به خود اختصاص داده است. با تکیه بر داده‌های آماری این جدول می‌توان به این نتیجه رسید که مراجعه‌کنندگان در ارتباط با مراجعه‌پسندتر شدن مجموعه نظر مثبتی دارند. آزمون آماری که در ادامه بیان می‌شود نیز این گفته را تأیید می‌کند.

_____ بررسی تأثیر اجرای طرح «کتاب من» بر میزان مراجعه‌پسندی... / ۱۷۷

با توجه به آن که متغیر دیدگاه اعضا، دربارهٔ مراجعه رضایت اعضا و مراجعه‌پسند شدن کتابخانه‌های عمومی با اجرای طرح «کتاب من»، دارای توزیع نرمال است، از آزمون پارامتری t یک نمونه‌ای برای پاسخ به فرضیه استفاده خواهد شد.

جدول ۳. نتایج آزمون t یک نمونه‌ای دیدگاه اعضا، دربارهٔ مراجعه‌پسند شدن مجموعه

ردیف	آماره	مقدار
۱	میانگین	۳/۶۱
۲	انحراف معیار	۰/۷۰۲
۳	آماره t	۱۴/۳۰۷
۴	درجه آزادی	۲۷۸
۵	سطح معناداری	۰/۰۰۰۱

چنان که در جدول ۳ مشاهده می‌شود، میانگین متغیر دیدگاه اعضا، دربارهٔ مراجعه‌پسند شدن مجموعه کتابخانه‌های عمومی با اجرای طرح «کتاب من» ۳/۶۱ با انحراف معیار ۰/۷۰۲ است. مقدار آماره t یک نمونه‌ای معادل ۱۴/۳۰۷ و سطح معناداری آزمون t یک نمونه‌ای معادل ۰/۰۰۰۱، بنابراین در سطح $\alpha = 0.05$ فرض صفر را رد و فرض مقابل را می‌پذیریم؛ یعنی اعضا معتقدند که با اجرای طرح «کتاب من»، مجموعه کتابخانه‌های عمومی مراجعه‌پسندتر شده است.

از دیدگاه کتابداران

علاوه بر نظر مراجعه‌کنندگان دربارهٔ مجموعه‌پسندتر شدن مجموعه کتابخانه، نظر کتابداران را نیز در این مورد می‌توان جویا شد. با توزیع پرسشنامه در بین کتابداران، نظر آنان نیز بررسی گردید. یافته‌های حاصل از این بررسی در جدول زیر مشاهده می‌شود.

جدول ۴. فراوانی و درصد فراوانی نظر کتابداران دربارهٔ مراجعه‌پسندتر شدن مجموعه‌ها

ردیف	گویه‌ها	طیف‌های ارزیابی						میانگین	انحراف معیار
		کاملاً مخالفم	مخالفم	نظری ندارم	موافقم	کاملاً بی‌پاسخ	بی‌پاسخ		
۱	تأثیر استفاده از این طرح	۰	۱	۴	۱۶	۵	۰	۳/۹۶	۰/۷۲۰
	در افزایش منابع	۰	۳/۸	۱۵/۴	۶۱/۵	۱۹/۲	۰		
۲	موفقیت طرح در برطرف کردن کمبودهای کتابخانه	۰	۱	۵	۱۴	۶	۰	۳/۹۶	۰/۷۷۳
	درصد	۰	۳/۸	۱۹/۲	۵۳/۸	۲۳/۱	۰		
۳	پاسخگویی نیازهای کاربران	۱	۱۱	۱۶	۴	۳	۱	۲/۸۸	۱/۱۲۹
	درصد	۳/۸	۴۲/۳	۲۳/۱	۱۵/۴	۱۱/۵	۳/۸		
۴	غنی‌سازی منابع کتابخانه در حوزهٔ علوم انسانی	۲	۲	۴	۱۷	۰	۱	۳/۴۴	۰/۹۶
	درصد	۷/۷	۷/۷	۱۵/۴	۶۵/۴	۰	۳/۸		
۵	غنی‌سازی منابع کتابخانه در حوزهٔ علوم اجتماعی	۱	۲	۵	۱۸	۰	۰	۳/۵۳	۰/۸۱۱
	درصد	۳/۸	۷/۷	۱۹/۲	۶۹/۲	۰	۰		
۶	غنی‌سازی منابع کتابخانه در حوزهٔ علوم عملی	۱	۲	۵	۱۵	۳	۰	۳/۶۵	۰/۹۳۵
	درصد	۳/۸	۷/۷	۱۹/۲	۵۷/۷	۱۱/۵	۰		
۷	غنی‌سازی منابع کتابخانه در حوزهٔ علوم نظری	۱	۰	۶	۱۷	۲	۰	۳/۷۳	۰/۷۷۷
	درصد	۳/۸	۰	۲۳/۱	۶۵/۴	۷/۷	۰		
۸	دستیابی به هدف شناسایی نیازها و پاسخ به نیاز	۲	۱	۸	۱۳	۲	۰	۳/۴۶	۰/۹۸۹
	درصد	۷/۷	۳/۸	۳۰/۸	۵۰	۷/۷	۰		
۹	افزایش استقبال در استفاده از کتابخانه	۲	۴	۸	۱۰	۲	۰	۳/۲۳	۱/۰۶۹
	درصد	۷/۷	۱۵/۴	۳۰/۸	۳۸/۵	۷/۷	۰		

اطلاعات جدول ۴ نشان می‌دهد میانگین بیشتر گویه‌های مربوط، بالاتر از ۳ است. از این بین، گویه پاسخگویی نیازهای کاربران با میانگین ۲/۸۸ پایین‌ترین حد را به خود اختصاص داده است و گویه‌های تأثیر استفاده از این طرح در افزایش منابع و موفقیت طرح در برطرف کردن کمبودهای کتابخانه با میانگین ۳/۹۶، بالاترین حد را به خود اختصاص داده است. با نگاهی کلی به داده‌های آماری این جدول می‌توان به این نتیجه

_____ بررسی تأثیر اجرای طرح «کتاب من» بر میزان مراجعه‌پسندی... / ۱۷۹

رسید که کتابداران نیز مانند مراجعه‌کنندگان، در ارتباط با مراجعه‌پسندتر شدن مجموعه، نظر مثبتی دارند. آزمون آماری که در ادامه بیان می‌شود نیز این گفته را تأیید می‌کند. با توجه به آن که متغیر دیدگاه کتابداران درباره مراجعه‌پسندتر شدن کتابخانه‌های عمومی با اجرای طرح «کتاب من»، دارای توزیع نرمال است، از آزمون پارامتری t یک نمونه‌ای برای پاسخ به فرضیه استفاده خواهد شد.

جدول ۵. نتایج آزمون t یک نمونه‌ای دیدگاه کتابداران، درباره مراجعه‌پسندتر شدن مجموعه

ردیف	آماره	مقدار
۱	میانگین	۳/۶۶
۲	انحراف معیار	۰/۶۴۷
۳	آماره t	۴/۹۹
۴	درجه آزادی	۲۳
۵	سطح معناداری	۰/۰۰۰۱

چنان که در جدول ۵ مشاهده می‌شود، میانگین متغیر دیدگاه کتابداران، درباره مراجعه‌پسندتر شدن کتابخانه‌های عمومی با اجرای طرح «کتاب من» ۳/۶۶ با انحراف معیار ۰/۶۴۷ است. مقدار آماره t یک نمونه‌ای معادل ۴/۹۹ و سطح معناداری آزمون t ی یک نمونه‌ای معادل ۰/۰۰۰۱ است. بنابراین، در سطح $\alpha = 0.05$ فرض صفر را رد و فرض مقابل را می‌پذیریم؛ یعنی کتابداران معتقدند با اجرای طرح «کتاب من»، کتابخانه‌های عمومی مراجعه‌پسندتر شده‌اند.

بحث و نتیجه‌گیری

با بررسی پرسشنامه‌ها مشخص شد که از دیدگاه اعضای کتابخانه، میزان قابل قبول بودن زمان سفارش تا دریافت کتاب کمتر از حد متوسط است؛ ولی میزان منصرف شدن اعضا به دلیل مطلع شدن از تأخیر دریافت کتاب نیز کمتر از حد متوسط بیان شد. این مورد نشانی است از رضایت‌بخش نبودن زمان دریافت سفارش برای اعضا. در عین

حال، اعضا همچنان به سفارش و درخواست کتاب از این طریق پرداخته و از اجرای طرح رضایت دارند.

۶ گویه دیگر پرسشنامه مربوط به میزان امانت کتاب است. یافته‌ها نشان داد دیدگاه اعضای کتابخانه نسبت به میزان افزایش امانت پس از استفاده از طرح، رفع نیازهای اطلاعاتی اعضا در کتابخانه عمومی، افزایش میزان مراجعه بعد از استفاده از طرح، امانت دیگر کتابهای سفارش داده شده از طرف دیگر اعضا، مرتفع شدن تمامی نیازها و دستیابی به کتابها در کمترین زمان متوسط، در حال افزایش است. به بیانی دیگر، استفاده‌کنندگان، اجرای طرح «کتاب من» را اقدامی مناسب برای فراهم‌آوری منابع متناسب با نیازهای استفاده‌کنندگان کتابخانه‌های عمومی تلقی کرده‌اند، اما نحوه اجرای آن دارای کاستیهایی است که توجه به آنها و تلاش مسئولان برای کاهش این کاستیها، امکان موفقیت اجرای طرح را افزایش می‌دهد.

نظریات ابراز شده کتابداران درباره میزان مراجعه‌پسندی مجموعه حاکی از آن است که میزان تأثیر استفاده از این طرح در افزایش منابع، موفقیت طرح در برطرف کردن کمبودهای کتابخانه، پاسخگویی نیازهای کاربران، غنی‌سازی منابع کتابخانه در موضوعات علوم انسانی، اجتماعی، نظری، عملی، دستیابی به هدف طرح یعنی شناسایی نیازهای مراجعه‌کنندگان و پاسخگویی به نیاز آنها و افزایش استقبال اعضا نسبت به استفاده از کتابخانه، بیشتر از حد متوسط است. بر این اساس، می‌توان اعلام کرد که با اجرای این طرح، مجموعه کتابخانه مراجعه‌پسندتر شده است. همچنین، از یافته‌های به دست آمده در این بخش، می‌توان نتیجه گرفت که اجرای طرح «کتاب من» در دراز مدت؛ در عین حال که موجب سازگاری بیشتر مجموعه با نیازهای کاربران خواهد بود، از لحاظ تناسب موضوعی مجموعه با سیاستهای کتابخانه‌های عمومی نیز سازگاری بیشتری به وجود خواهد آورد.

این یافته‌ها در مجموع نشانگر موفقیت نسبی طرح از دیدگاه هر دو گروه اعضا و کتابداران کتابخانه‌های مورد بررسی است. با در نظر گرفتن اهمیت و نقش کلیدی مطالعه، چنانچه استفاده مستمر افراد از طرح «کتاب من» تأثیر مثبتی بر ترویج فرهنگ

_____ بررسی تأثیر اجرای طرح «کتاب من» بر میزان مراجعه‌پسندی... / ۱۸۱

مطالعه در بین اقشار جامعه داشته باشد، می‌توان نتیجه گرفت که این طرح به یکی از هدفهای خود نزدیک شده است. با اجرای طرح «کتاب من» انتظار می‌رود میزان گردش و امانت کتاب نیز در کتابخانه‌های عمومی چنان که در برخی پژوهشها مانند «نیکسون و ساندرز» (۲۰۱۰) و «هاگز، پرستون و همیلتون» (۲۰۱۰) مشخص گردید - افزایش یابد.

منابع

- احمدی، محمود (۱۳۷۵). کتابخانه‌های عمومی در استرالیا. پیام کتابخانه، ۶(۳۹). ۷۳-۷۴.
- امانی، غفور (۱۳۷۵). بررسی وضعیت کتابخانه‌های عمومی استان اردبیل. پیام کتابخانه، ۶(۴)، ۳، ۱۰۲-۱۰۶.
- امین‌نژاد، ناهید (۱۳۸۷). بررسی وضع کتابخانه‌های عمومی در سی سال پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران. کتاب ماه کلیات، (۱۳۴). ۱۲-۱۹.
- بیگدلی، زهرا و بهروز فرهادیان (۱۳۸۱). نظر مراجعان کتابخانه‌های عمومی خوزستان درباره تناسب مجموعه‌ها با نیازهای اطلاعاتی آنان. مجله علوم اجتماعی و انسانی، ۳۶(۲)، ۲۰۴-۲۱۸.
- خاکی، غلامرضا (۱۳۸۷). روش تحقیق با رویکرد پایان‌نامه‌نویسی. تهران: بازتاب.
- دیانی، محمدحسین (۱۳۶۱). هدف‌های کتابخانه‌های عمومی در ایران بعد از انقلاب. نشر دانش، ۲(۴)، ۱۵-۲۱.
- دیانی، محمدحسین (۱۳۸۰). مجموعه‌سازی و فراهم‌آوری در کتابخانه‌ها. اهواز، دانشگاه شهید چمران.
- سپهر، فرشته و شیما حجازی‌زاده (۱۳۸۹). بررسی نگرش اعضای کتابخانه‌های عمومی شهر زاهدان در خصوص نقش کتابخانه‌های عمومی در رفع نیازهای اطلاعاتی آنان. مجله کتابدار، ۹(۴). قابل دسترس در آدرس اینترنتی www.ketabdar.org
- ستّاری، بهزاد و مریم جواهری (۱۳۸۵). نیازسنجی منابع اطلاعاتی در کتابخانه‌های عمومی استان اردبیل. فصلنامه کتاب، ۶۵. ۲۱۵-۲۳۸.
- سینایی، علی (۱۳۷۸). مجموعه‌سازی در کتابخانه‌ها (ج ۱). تهران، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
- شه‌میرزادی، طیبیه و نادر نقشینه (۱۳۸۸). دشواری‌های ناشی از سیاست‌های عرضی و راهکارهای مقابله برای تأمین منابع اطلاعاتی. اطلاع رسانی، ۱۴(۱)، ۲.

- شه‌میرزادی، طیبه و فاطمه فهیم‌نیا (۱۳۸۸). بررسی وضعیت مجموعه‌سازی کتابخانه‌های عمومی کشور. فصلنامه کتاب، ۷۷، ۱۱۱-۱۳۶.
- شیخ عطار، فریدالدین محمد (۱۳۸۳). بررسی میزان انطباق مجموعه منابع کتابخانه‌های عمومی وابسته به سازمان فرهنگی هنری شهرداری تهران با نیاز اعضا. پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی. دانشگاه آزاد اسلامی.
- محمد اسماعیل، صدیقه و زهرا صالحی فتح‌آبادی (۱۳۹۰). نگاهی به وضعیت مجموعه‌سازی در کتابخانه‌های عمومی، مطالعه موردی: کتابخانه‌های عمومی شهر کرمان. کتاب ماه، ۱۵(۲)، ۹۸-۱۰۵.

- Allen, Megan; Ward, Suzanne M.; Wray, Tanner; Debus-López, Karl E. (2003), Patron-focused services in three US libraries: collaborative interlibrary loan, collection development and acquisitions, *Interlending & Document Supply*, 31 (2), 138-141.
- Anderson, Kristine J., et al. (2010). Liberal Arts Books on Demand: A Decade of Patron-Driven Collection Development, Part 1. *Collection Management* 35, no. 3:125.
- Hodges, Dracine, Cyndi Preston, and Marsha J. Hamilton. (2010). Patron-Initiated Collection Development: Progress of a Paradigm Shift. *Collection Management* 35, no. 3:208.
- Nixon, J. M. & Saunders, E.A. (2010). Study of Circulation Statistics of Books on Demand: A Decade of Patron-Driven Collection Development, Part 3. *Collection Management*, 35 (3-4), 151-161.
- Schroeder, Rebecca (2012). When patrons call the shots: patron-driven acquisition at Brigham Young University. *Collection Building*, 31(1), p.11-14.
- Ward, Suzanne M.; Wray, Tanner; Debus-Lo'pez, Karl E. (2003). Collection development based on patron requests: collaboration between interlibrary loan and acquisitions. *Library collection, acquisitions, & technical services*, 27, 203-213.